

Záměr badatelského archeologického výzkumu kárného pracovního tábora a tzv. cikánského tábora u obce Lety (okr. Písek) z druhé světové války (1940 – 1943)

Pavel Vařeka

Katedra archeologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni

1. Úvod

Předkládaný projekt badatelského výzkumu je součástí evropského projektu ***“Accessing Campscapes: Inclusive Strategies for Using European Conflicted Heritage”*** (iC-ACCESS; 2016-2018; program: HERA - Humanities in the European Research Area; <http://www.campscapes.org/>), jehož řešiteli jsou University of Amsterdam (hlavní řešitel; vedoucí projektu prof. Rob van der Laarse), Universitat Pompeu Fabra (Barcelona), Freie Universität Berlin, Norwegian University of Science and Technology (Trondheim), Staffordshire University a Západočeská univerzita v Plzni.

V Evropě se nachází pozůstatky stovek táborů z 20. století, které sloužily totalitním režimům k masové internaci, perzekuci, násilí, vyvražďování a kde docházelo ke stěží představitelným zločinům proti lidskosti v průmyslovém měřítku. Některé části Evropy tak můžeme vnímat jako skutečnou krajinu táborů a masového teroru („campscapes“ - “terrscapes”), která představuje temné dědictví nedávné minulosti. Pouze několik táborů a jejich komplexů se proměnilo v památníky, které formují kolektivní paměť dnešní společnosti. Ostatní byly zapomenuty nebo jejich objekty následně sloužily k jiným účelům, v některých případech jsou využívány dodnes způsobem, který vyvolává diskuse. Někdy byly po skončení jedné totality využity dalším represivním režimem k perzekuci jiných skupin lidí, což vytváří vícevrstevnou historii těchto památek a v řadě případů dodnes rozděluje společnost.

Projekt se zaměřuje na tři hlavní otázky:

- 1) Jaké památkové strategie jsou v Evropě využívány k prezentaci komemorativního významu těchto táborů, který je někdy zatížen nesnadnou interpretací (zejm. v souvislosti s vícevrstevným využitím některých táborů)?
- 2) Jak můžeme přistupovat k rozdělené evropské paměti s využitím dříve nepřístupných pramenů a svědectví o nacistických a komunistických zločinech spojených s tábory, a to s cílem rozšířit dosavadní poznatky a poukázat na dříve opomíjená témata?

3) Jaké prostředky lze využít k vyjádření a prezentaci historické komplexity bývalých táborů?

Výzkum je realizován v rámci pěti tematických celků:

- a) soupeřící narativy “campscares” v evropském kontextu
- b) svědectví obětí a dalších pamětníků o táborech
- c) materialita táborů a odhalování jejich reliktních archeologickými metodami
- d) mapování pozůstatků táborů v krajinném kontextu
- e) strategie prezentace tohoto druhu památek v digitálním věku

Zkoumané pracovní, koncentrační a vyhlazovací tábory zahrnují: Bergen-Belsen (Německo), Falstad (Norsko), Jasenovac (Chorvatsko), Jáchymov (Česká republika), Lety a Hodonín (Česká republika), Treblinka (Polsko), Westerbork (Holandsko). Novým přístupem je archeologický výzkum pozůstatků táborů, který významně doplňuje a rozšiřuje svědectví dalších druhů pramenů, jak ukázaly nedávno realizované projekty zejm. v Německu a Polsku.

2. Historický kontext

Tábor se nacházel na pastvině mezi lesem Babina a rybníkem Lipeš ve vzdálenosti 1,9 km od obce Lety (okr. Písek, Jihočeský kraj). V tomto prostoru byly již v předválečném období zbudovány provizorní obytné objekty pro dělníky, kteří pracovali na stavbě cesty z Mirovic do Oltně. Bylo využito 50 dřevěných buněk, které kromě ubytování cca 200 osob sloužily také jako kanceláře, skladiště, ordinace s ošetrovnou, kuchyně a kůlna. Dřevěné baráky a jejich příslušenství poskytly přechodný domov pro cca 200 osob (Nečas 1995, 7).

V době okupace Československa v létě 1940¹ protektorátní ministerstvo vnitra umístilo do již opuštěného areálu „kárny pracovní tábor pro osoby práce se štítící starší 18 let“ dle vládního nařízení z 2. 3. a 28. 4. 1939. Prostor byl přebudován a vznikla řada nových objektů. Dřevěné buňky byly využívány nadále, byl přistavěn nový velký barák a celý areál uzavřel vysoký plot. Kapacitu tábora činilo v létě 240 a v zimě 80 osob. Tábor byl řízen četnickými důstojníky s příslušným personálem (Nečas 1981, 30 – 31). Počet zadržovaných osob se od září 1940 do prosince 1941 pohybovalo od 21 (leden 1941) po 240 (říjen 1941; Nečas 1981, tab. 1). Počínaje 1. lednem 1942² byly kárny tábory přejmenovány na sběrné a koncem července zanikly (Nečas 1981, 32).

¹ C. Nečas uvádí jako datum zřízení kárného tábora 10. srpna 1940 (Nečas 1981, 30), T. Klinovský 15. červenec 1940 (Klinovský 2016, 4).

² T. Klinovský uvádí březen 1942 (Klinovský 2016, 6).

V srpnu 1942 vzniknul v Letech tzv. cikánský tábor, do něhož byly shromážděny všechny cikánské rodiny, míšenci či osoby žijící „po cikánsku“ (Nečas 2007, 117). Protože stávající podoba tábora nevyhovovala, došlo k dalším stavebním změnám, které zahrnovaly vybudování 3 velkých dřevěných baráků rozšiřující stávající kapacitu, táborovou nemocnici, umývárny pro ženy a muže, skladiště pro oděvy a další objekty (Nečas 1981, 42 – 49).

Nejstarší jádro tábora tvořilo 50 dřevěných buněk, které byly postaveny na konci třicátých let pro dělníky. Objekty z prken měl rozměry 2,5 x 3 m a byly často vlhké a zamořené plísní. Uvnitř buňky byly umístěna kamna a pryčny (Nečas 1996, 147 – 151). Na fotografiích je patrné založení buněk na nízkých sloupcích vyzděných z cihel a rýhy pro odvod dešťové vody. Kapacita buňky byla 4 – 6 osob, ovšem v roce 1942 se v nich tísnilo nezdědka až 10 osob. V 6 buňkách byl ubytován personál tábora, 4 sloužily jako kancelář ředitele, správce, hospodáře, účetního, 2 jako skladiště, 1 jako správkárna, ve 2 buňkách byla lékařská ordinace a ošetrovna a v dalších 2 strážnice a vězení. Kapacita nově zbudovaných velkých baráků činila 80 osob (Nečas 2008, 191). Kuchyně byla rozdělena na 2 části, z nichž v jedné se vařilo pro personál a v druhé pro vězně. V táboře byly dílny (krejčovská, obuvnická a truhlářská), umývárna pro muže a ženy, prádelna, latríny, garáž a kůlna (Nečas 1995, 8). Dále byla zřízena nemocnice, stáje, nová věznice a odvšivovací stanice (Nečas 1995, 10 – 11). V areálu tábora se nacházely 4 stožáry, na nichž byly zavěšeny petrolejové lampy k nočnímu osvětlení a prameny uvádějí také 4 strážní budky. Oplocená plocha tábora činila 6600 m². V roce 1942 byla vyhloubena druhá studna opatřená pumpou (Nečas 1995, 9 - 10). Neoplocená část tábora zahrnovala administrativní budovu, 4 domky pro správní a dozorní orgány umístěné podél cesty do Let, 2 vodní nádrže a taktéž 11210 m² zemědělské půdy sloužící k pěstování zeleniny a pastvě ovcí (Nečas 1995, 9).

Dle axonometrické kresby tábora z roku 1942 jej tvořila obdélná (původní) část a k ní na východní straně připojená (mladší) část trojúhelního půdorysu (Nečas 1995, 11).

Obdélná část:

- 4 řady 50 buněk kolem centrálního prostranství
- 2 velké baráky zbudované na centrálním prostranství; 1 barák při jeho východní straně
- umývárny, stáje, odvšivovací stanice (2 domky), úschovna šatstva a přístřeší pro parní dezinfekční přístroj
- garáže, dílny, kuchyně a nemocnice
- ohrazení prkenným plotem se 4 strážními budkami

Trojúhelníková část

- velký obytný barák
- kůlna, studna s vodní nádrží
- latríny, skladiště odvšivovací stanice
- stáj

- prádelna

Vně oploceného areálu

- patrová budova velitelství
- izolační barák pro vězně
- 4 domky k ubytování personálu

Vzhledem ke špatným hygienickým podmínkám se zdravotní stav vězňů postupně zhoršoval. Kromě nachlazení a chřipky se dále vyskytovala často angína, zápal plic, břišní a skvrnitý tyfus. Záhy začali vězni umírat a byli pohřbíváni na hřbitově v nedalekých Mirovicích (celkem 173 pohřbených obětí; Nečas 1999a, 8). Vzhledem k omezení kapacity mirovického hřbitova byl na lesní parcele 270 m jihovýchodně od táborového areálu zřízen táborový hřbitov. Pohřbívání započalo 16. 1. 1943 a celkem je zde pohřbeno 120 vězňů (22 mužů, 17 žen, 1 chlapec, 3 dívky a 77 dětí mladších 14 let; Nečas 1995, 42 – 47). Počty mrtvých uváděných v mirovické matrice se neshodují s dalšími prameny (Nečas 1995, 48). Další oběti byly pohřbeny v Písku (8 vězňů) a ve Strakonici (2 vězni; Nečas 1999a, 8).

V době zřízení tábora (2. 8. 1942) zde bylo registrováno 82 vězňů cikánského původu. Počet postupně narostl do poloviny srpna na 1084 (Nečas 1995, tab. 2). Počty se měnily každým měsícem. Kromě deportací docházelo ke změnám počtu vězňů v důsledku přesunů na různá pracoviště, hospitalizace v nemocnicích, ojedinělé propouštění jedinců a odsun na nucené práce, např. v zemědělství (Nečas 1995, 18). Celkem táborem prošlo 1309 vězňů (Nečas 1995, 20). Kromě Romů bylo evidováno také několik osob neromského původu. Jednalo se jednak o vězně, kteří v táboře pobývali již před srpnem 1942 a také 3 krejčí a 5 švadlen, kteří sem byli na nucené práci nasazeni z Prahy – Ruzyně (Nečas 1995, 21). Polovina vězňů byla z Let deportována do koncentračního a vyhlazovacího tábora Auschwitz II – Birkenau, jedna čtvrtina v táboře zemřela a jedna čtvrtina byla propuštěna či uprchla (Nečas 1995, 22 – 23). První transport s 93 vězni (16 převážně starých mužů a 77 žen) byl vypraven 4. 12. 1942, druhý 7. 5. 1943 s 420 vězni (215 mužů, 205 žen a dívek). Naprostá většina nepřežila (Nečas 1999a, 8).

Posledních 15 vězňů bylo určeno k demolicí tábora. Nejdříve došlo k dezinfikaci a uložení zbylých táborových zásob potravin, oděvů a prádla mimo prostor tábora. Některé věci byly odeslány do Hodonína, ostatní byly spáleny. Baráky a další části tábora byly strženy. Použitelné části konstrukcí (okna, kovové části) byly dezinfikovány a připraveny pro další využití, zbytek byl spálen. Nakonec byl celý areál posypán chlorovým vápnem (Nečas 1981, 54).

V roce 1972 začal být v prostoru bývalého romského tábora budován velkokapacitní vepřín. Ve třech etapách bylo postaveno v letech 1972 – 1974, 1978 a 1985 celkem 13 hal z nich každá má kapacitu 1000 prasat. Místo prý bylo vybráno na základě odborného posudku týmu složeného

z odborníků ze zemědělství, hygieniků, pracovníků stavebního úřadu a zástupců okolních obcí (Pařízková 2008, 103 – 105).

3. Nedestruktivní výzkum

Na podzim 2016 a na začátku roku 2017 byl proveden nedestruktivní výzkum zaměřený na pozůstatky romského tábora v Letech. Výzkum zahrnoval rozbor historických pramenů, poválečných leteckých snímků, analýzu dat z leteckého skenování, vizuální a topografický průzkum antropogenních reliéfních tvarů a geofyzikální průzkum vybraných ploch.

3.1. Tábor

Poměrně přesnou lokalizaci tábora umožňují historické letecké snímky z roku 1949 a 1951, na nichž jsou jeho obrysy stále dobře patrné v podobě vegetačních příznaků. Na louce 350 m SSZ od rybníka Lipeš se jako světlejší pásy rýsují zřetelné stopy tábora, zejména jeho starší, západní části pravoúhlého půdorysu (ohrazená část cca 65 x 80 m) se čtyřmi řadami dřevěných buněk obklopujících centrální prostranství a s dvojicí velkých baráků ve střední části. Ve východní části (ca. 47 x 90 m) je patrný kromě několika menších objektů především třetí velký barák. Na západní straně vně tábora je viditelný obrys administrativní budovy a jižně od ní zřejmě stopy vodní nádrže. Promítnutím relikvů do současné situace zjišťujeme, že ca. 90% plochy tábora se nachází v areálu vepřína, ovšem v jeho SZ části, která není zastavěna a je využívána jako pastvina. Jen velmi malá část na JV straně zasahuje pod haly vepřína. V tomto prostoru nejsou patrné žádné reliéfní stopy, které by mohly být pozůstatkem tábora.

V zalesněném prostoru severně a východně od tábora byl realizován vizuální průzkum do vzdálenosti 400 m. Identifikované antropogenní reliéfní tvary byly komparovány s digitálním modelem reliéfu 5. generace, vytvořeném na základě leteckého skenování (ALS – Airborne Laser Scanning; Český úřad zeměměřičský a katastrální), který odhalil i další objekty nezachycené vizuálním povrchovým průzkumem. Data byla zpracována prostřednictvím interpolace do digitálního výškového modelu (DEM) a dále bylo aplikováno několik vizualizačních metod. Průzkum zachytil svazky úvozů zřejmě středověkého – novověkého stáří, které indikují průběh dvou komunikací. První vedoucí ve směru západ – východ je zřejmě pozůstatkem cesty v trase Tábor – Milevsko – Rožmitál pod Třemšínem (14 zjištěných úvozů). Druhá ve směru sever – jih je zřejmě cestou místního významu (4 úvozy). Dále byly zjištěny pozůstatky mezních pásů okrajových částí pluziny, která je dnes již pohlcena lesem (11 objektů; další meze jsou patrné v prostoru dnes zemědělsky využívaných ploch). Nejpočetnější reliéfní tvary interpretujeme jako relikty povrchové těžby kamene představované jámovými lomy různé velikosti, jejichž hloubka dosahuje max. 4-5 m (celkem 68 objektů). Radíme je do novověku, zřejmě převážně do 19. – počátku 20.

století. Ve vzdálenosti 470 m JJZ od tábora se nachází rozsáhlý moderní lom. Do doby existence tábora nebo krátce po jeho zániku můžeme zařadit systém zákopů situovaný ve vzdálenosti ca. 10 m od jeho SV okraje a zřejmě také další objekt 75 m S od tábora. K tomuto časovému zařazení nás vede skutečnost, že tyto objekty jsou dobře patrné na leteckém snímku z roku 1949. Objekty, které interpretujeme jako polní opevnění, jsou v blízkosti tábora tvořeny velkým zahloubeným objektem pravoúhlého půdorysu (8 x 10 m), k němuž se na SZ straně připojuje čtyřnásobně lomený zákop. Komplex je přístupný krátkým zákopem směřujícím k táboru. Jedná se zřejmě o nakryté postavení s přilehlým zákopem, které se ve vojenství 20. století využívá k ochraně jednotek před dělostřeleckou palbou a leteckými útoky. Dále k JV se nachází půlkruhový objekt, jehož tvar a velikost (7 x 8 m) připomíná okop pro těžší zbraň (kulomet, minomet?). Izolovaný objekt oválného půdorysu situovaný při lesní cestě (8 x 12 m) představuje zřejmě další nakryté postavení.

Vzhledem k tomu, že majitel vepřína neposkytnul povolení ke vstupu do areálu, mohl se geofyzikální průzkum realizovaný R. Křivánkem zaměřit pouze na SZ část tábora a objekty situované vně areálu (Křivánek 2016; viz příloha). Průzkum zachytil průběh dvou linií inženýrských sítí směřujících od obce k vepřínu, které sledovanou plochu částečně poškodily (jižní pravděpodobně protnula vodní nádrž). Výsledky nicméně naznačily, že se pravděpodobně zachovaly narušené základy administrativní budovy a relikty obvodu tábora (základy, cihlové podklady dřevěných buněk, odvodňovací rýhy?).

2.2. Hřbitov

V místě, kam je tradičně kladen hřbitov obětí tábora, se dnes nachází památník „Obětem cikánského internačního tábora v Letech“ (č. parcely 987/7). Hřbitov byl v roce 1998 vyhlášen za kulturní památku a je spravován Památníkem Lidice. Tvoří jej upravená plocha částečně zalesněné parcely, kde je umístěn kamenný kruh. Povrchový průzkum zaznamenal celkem 15 mělkých konkávních objektů kruhového a oválného půdorysu, jejichž průměr u nejmenšího objektu činí 0,5 a u největšího 3,3 m. Objekty vytváří zhruba dvě řady o max. délce 20 m. Na ověření umístění hrobů v tomto prostoru se zaměřil geofyzikální průzkum (Křivánek 2016; viz příloha). Přes početné rušivé vlivy (části památníku, sítě) se podařilo zachytit obdélné anomálie indikující zahloubené objekty. Ve dvou případech se jedná o velké objekty o velikosti 4 x 5 m a 5 x 6 m. Tato zjištění zřejmě mohou potvrdit umístění pohřebiště obětí tábora v zatravněném prostoru památníku. Nelze vyloučit, že při budování památníku byly některé kameny umístěné v pietním prostoru zpuštěny přímo do hrobových jam.

4. Archeologie táborů druhé světové války („campscape archaeology“)

Studium materiálních pozůstatků koncentračních, vyhlazovacích, zajateckých a dalších táborů je jedním z hlavních témat archeologie druhé světové války a fašistické/nacistické totality (obecně Myers 2008, Theune 2010). Takto orientované bádání je realizováno především v Polsku a Německu, a to zejména vzhledem k velké koncentraci lokalit spojených s „conflict heritage“. Řada táborů byla srovnána se zemí, stopy zahlazeny a veškeré dokumenty zničeny (charakteristické je to zejm. pro vyhlazovací tábory v Polsku; např. Treblinka a Sobibor). Výpovědi přeživších a jejich poválečné pokusy vyhotovit plány táborů jsou limitované (např. Theune 2013, 247), a proto je často archeologický výzkum jedinou možností jak získat informace o přesné poloze, velikosti a struktuře jednotlivých komponent „campscape“. Někdy byl výzkum vyvolán výstavbou či přestavbou památníku (např. Mauthausen). V posledních dvou desetiletích se výzkumu těchto památek spojených s masovými zločiny, násilím a represemi nedávné minulosti rozvinul i v dalších evropských zemích (Rakousko, Holandsko, okupovaná část Velké Británie - Channel Island, Dánsko, Norsko, Litva, Chorvatsko a Španělsko). Samostatným tématem přesahujícím do forenzní antropologie je identifikace masových hrobů (např. Babic – Cupkovic – Bosiocic 2000; Schmitt 2002; Wright – Hanson – Sterenberg 2005; Theune 2015).

Archeologický výzkum koncentračních táborů na území bývalé Říše byl realizován v Bergen – Belsenu (Assendorp 2003), Buchenwaldu (Hirte 2000), Dachau (David 2001), Flossenbürgu (Ibel 2002), Mauthausenu (Artner a spol. 2004, např. Theune 2006, 2009, 2010, 2013, 2015), Ravensbrücku a Sachsenhausenu (Antkowiak 2000, Antkowiak – Völker 2000, Müller 2010). Z dalších typů táborů lze zmínit Stalag III A v Luckenwaldu (Antkowiak 2001) či Kleinmachnow spojený s místním závodem zapojeným do válečného průmyslu (Antkowiak 2002). Na našem území je dosud ojedinělý archeologický projekt zaměřený na nedestruktivní výzkum pracovního tábora pro válečné zajatce a přilehlé důlní zařízení Sauersack/Rolava na Sokolovsku (Hasil – Novák – Hasil 2015).

V Polsku se výzkumy zaměřily především na vyhlazovací tábory spojené s Holocaustem: Bežec (Kola 2000); Chełmno (Golden 2003, Pawlicka – Nowak 2004a,b), Osvětim (Myers 2007), Sobibór (Kola 2001, Gilead – Haimi – Mazurek 2009) a Treblinku (Sturdy Colls 2012, 2015). Pomocí především nedestruktivních metod (geofyzikální průzkum, LiDAR, analýzy historických leteckých snímků) je sledováno celkové prostorové uspořádání táborů a jejich vývoj (fáze zřizování tábora, jednotlivé fáze jeho existence, opuštění a likvidace). Sondáže cílí na identifikaci jednotlivých objektů a objasnění jejich funkcí (např. plynové komory, krematoria, přístupové komunikace, železniční rampy, ohrazení tábora), výpověď artefaktů a odhalení ostatků obětí (např. Gilead – Hamai – Mazurek 2009, 16 – 17, 29 – 30). V Polsku se rozvíjí se také archeologický výzkum obětí nacistického teroru představovaný odkryvy masových hrobů polských vlastenců popravených německými okupanty (např. Glosek 2010, Ławrynowicz 2013).

5. Záměr sondáže tábora v Letech – cíle a metody

Plánovaná sondáž romského tábora v Letech se soustředí na přístupnou část areálu na pozemcích obce (SZ část tábora vně vepřína; parcely č. 995/1 a 997/1). Cílem výzkumu je: 1) ověřit lokalizaci tábora, která se nyní opírá především o historické letecké snímky a výsledky geofyzikálního měření, 2) prostřednictvím zkoumaných vzorků plochy zjistit charakter, rozsah archeologických pozůstatků tábora a jejich výpovědních možností (komparace se svědectvím dosud využívaných historických pramenů), 3) materiální odraz života v táboře (získání zejm. movitých artefaktů, které mohou poskytnout bezprostřední svědectví materiální povahy o životě vězňů a zároveň představují přímé hmotné památky po obětech nacistického „konečného řešení“), 4) přispět k přesnějšímu datování polního opevnění v blízkosti tábora (ověřit, zda pochází z doby existence tábora či bylo zbudováno po jeho zániku), 5) získat podklady hmotné povahy pro návrh vyhlášení tábora za kulturní památku.

Odkryv malého vzorku tábora bude realizován prostřednictvím pěti sond. Dvě sondy o rozměrech 1 x 10 m ověří východní stranu tábora, kterou měla tvořit řada dřevěných buněk na cihlových podkladech lemovaných odvodňovacími rýhami. Zároveň budou zjišťovány i pozůstatky ohrazení tábora (sonda 1 – 2). Délka sond je volena s vědomím chyby při vymezení polohy tábora na základě leteckých snímků (limity rektifikace) i geofyzikálních měření (rozrušené a potenciálně přemístěné stavební reliktů). Třetí sonda o velikosti 1 x 5 m se soustředí na zjištění charakteru reliktů administrativní budovy (sonda 3). Sonda 4 ověří severní stranu tábora (1 x 5 m). Poslední sonda 5 bude představovat řez zákopem severně od tábora s cílem zjistit podobu polního opevnění a získat datovací materiál (1 x 2 m). Sondy 1 – 4 mohou kromě reliktů tábora poskytnout také movité artefakty spojené se životem vězňů.

Předpokládáme, že plánovaný menší odkryv odhalí pozůstatky tábora pod úrovní terénu a snad se podaří také získat artefakty, které mohou poskytnout bezprostřední svědectví o životě vězňů. Výsledky výzkumu lze bezprostředně nabídnout jako podklady pro jednání o důstojné úpravě prostoru bývalého tábora spojeného s přípravou nacistického „konečného řešení“, vyhlazování evropských Romů za druhé světové války. Získané poznatky mohou také přispět k prohlášení místa tábora za kulturní památku. Evropský projekt iC-ACCESS v rámci programu HERA se tak může zapojit do řešení dlouhodobého problému spojeného s touto památkou.

1. Literatura

Antkowiak, M. 2000: Erinnerungsarbeit und Erkenntnisgewinn. Die Konzentrationslager Ravensbrück und Sachsenhausen im Spiegel der Bodenfunde, Archäologie in Berlin und Brandenburg, 149 – 151.

- Antkowiak, M. 2001: Kriegsgefangene in Brandenburg I. Das Stalag III A in Luckenwalde, Landkreis TeltowFläming. Archäologie in Berlin und Brandenburg, 170 – 172.
- Antkowiak, M. 2002: Struktur eines Rüstungsbetriebes. Barackenlager in Kleinmachnow. Landkreis Potsdam Mittelmark. Archäologie in Berlin und Brandenburg, 165 – 167.
- Antkowiak, M. - Völker, E. 2000: Dokumentiert und konserviert. Ein Außenlager des Konzentrationslagers Sachsenhausen in Rathenow, Landkreis Havelland. Archäologie in Berlin und Brandenburg, 147 – 149.
- Artner, G. et al. 2004: Archäologische Untersuchungen im ehemaligen Konzentrationslager von Mauthausen. In: Bundesministerium für Inneres (Ed.), Das Gedächtnis von Mauthausen (Wien) 26 – 29.
- Assendorp, J. J. 2003: KZ Bergen Belsen. Archäologie in Niedersachsen, 78 – 81.
- Babic, J. – Cupkovic, T. – Bosiocic, N. 2000 : The Application of Remote Sensing and IT in Research of Mass Graves in the System of Jasenovac Ustasha Camps (accessed 12th June 2017). Available : http://www.jasenovac-info.com/projekti/pproject_english.pdf
- David, W. 2001: Archäologische Ausgrabungen im ehemaligen Konzentrationslager Dachau (18.9. – 6.10.2000). Vorbericht (München; unpublished).
- Gilead, I. – Hamai, Y. - Mazurek, W. 2009: Excavating Nazi Extermination Centres. *Present Pasts* 1, 10 – 39.
- Glosek, M. (ed.) 2010: Nekropolia z terenu byłego poligonu wojskowego na Brusie w Łodzi. Mogila ekshumowana w 2008 roku. Łódź.
- Golden, J. 2003: Remembring Chelmno : Heart-wrenching Finds from a Nazi Death Camps. *Archaeology* 56/1, 50 – 54.
- Hasil, P. – Novák, D. – Hasil, J. 2015: Smrt dolu Sauercaek/Rolava (okres Sokolov). Zánik důlního závodu v mezioborové perspektivě, *Archaeologia historica* 40, 179-205.
- Hirte, R. 2000: Offene Befunde. Ausgrabungen in Buchenwald. *Zeitgeschichtliche Archäologie und Erinnerungskultur*. Braunschweig.
- Ibel, J. 2002: Konzentrationslager Flossenbürg: Ausgrabungen und Funde. *Das Archäologische Jahr in Bayern* 2002, 147 – 149.
- Klinovský, P. 2016: Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců, Paměť a dějiny X/2, 3 – 16.
- Kola, A. 2000: Bełżec. The Nazi Camp for Jewish in the Light of Archaeological Sources. *Excavations 1997 – 1999*. Warsaw, Washington.
- Kola, A. 2001: Badania archeologiczne terenu byłego obozu zagłady Żydów w Sobiborze. *Przeszłość i Pamięć. Biuletyn Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa*, GBVL OLŮ4, 2001, 115 – 122.

- Ławrynowicz, O. 2013: Czas po egzekucji. Z badań nad lokalizacją pochówku ofiar zbrodni zgieźskiej w Lesie Lućmierskim, In: Wróbel, J. (ed.), „Dziś za jednego Niemca, śmierć poniesie 50 Polaków“. Materiały konferencji popularnonaukowej w Zgierzu, 20 III 2012 r. Łódź, 111 – 134.
- Müller, A. K. 2010: Entsorgte Geschichte – Entsorgte Geschichten. Die Funde aus einer Abfallgrube auf dem Gelände der Gedenkstätte Sachsenhausen und die Bedeutung zeitgeschichtlicher Archäologie. Unpublished Magister thesis HumboldtUniversität Berlin 2010. Berlin.
- Myers, A. T. 2007: Portable material culture and death factory Auschwitz. *Papers from the Institute of Archaeology* 18, 2007, 57 – 69.
- Myers, A. T. 2008: Between memory and materiality: an archaeological approach to studying the Nazi concentrations camps. *Journal of conflict archaeology* 4, 231 – 246.
- Nečas, C. 1981: Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945. Brno.
- Nečas, C. 1995: Andr'oda taboris. Tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně. Brno.
- Nečas, C. 1996: Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity *Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis* 43. Brno, 145 – 165.
- Nečas, C. 1999a: Cikánský tábor v Letech – stručná informace. In: Kolektiv autorů (eds.), *Historikové a kauza Lety*. Praha, 7 – 8.
- Nečas, C. 1999b : Cikánský tábor v Letech. In: Kolektiv autorů (eds.), *Historikové a kauza Lety*. Praha, 16 – 36.
- Nečas, C. 2007: Zpráva o počtu, struktuře a osudech vězňů tzv. cikánského tábora v Letech, *Bulletin Muzea romské kultury* 16, 117 – 123.
- Nečas, C. 2008: Cikánský tábor v Letech (1942 – 1943), Romano Džaniben nilaj, 186 – 197.
- O'Neil, R. 2006: *Archaeological Investigations. A Review By Historians*: Robin O'Neil, Salisbury and Michael Tregenza, Lublin. Acknowledgment to The Torun Team of archaeologists and the cartographer, Billy Rutherford. (<http://www.holocaustresearchproject.org/ar/modern/archreview.html> (retrieved on December 2010)).
- Pařízková, J. 2008 : Bývalý internační tábor pro Romy v Letech u Písku a jeho poválečná historie, Romano Džaniben jevend, 98 – 118.
- Pawlicka – Nowak, Ł. 2004 a: Archaeological research in the grounds of the Chełmno on Ner former extermination center. In: Ł. PalwickaNNowak (Ed.), *Chełmno Witnesses Speak*. Konin, Łódź.
- Pawlicka – Nowak, Ł. 2004 b: Archaeological research in the grounds of the Chełmno on Ner extermination center. In: Ł. PawlickaNNowak (Ed.), *The Extermination Center for Jews in Chełmno on Ner in the Light of Latest Research. Symposium Proceedings September 6 – 7*. Konin.

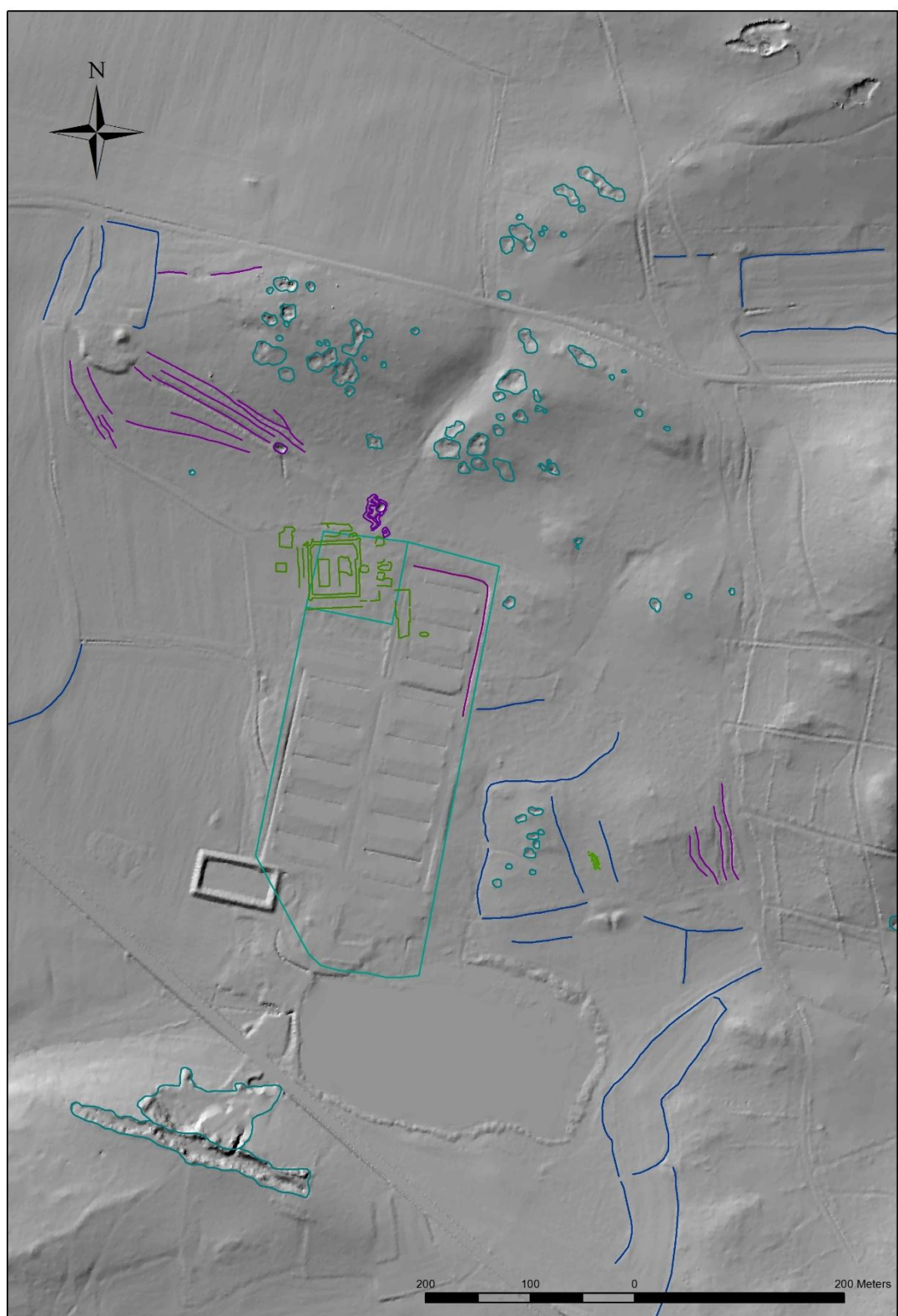
- Schmitt, S. 2002: Mass Graves and the Collection of Forensic Evidence : Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity. In: W. Haglund and M. H. Sorg. Eds . Advances in Forensic Taphonomy, Method, Theory and Archaeological Perspectives. CRC Press.
- Sturdy Colls, C. 2012 : Holocaust Archaeology : Archaeological Approaches to Landscapes of Nazi Genocide and Persecution, *Journal of Conflict archaeology* 7/2, 70 – 104.
- Sturdy Colls, C. 2015 : Learning from the Present to Understand the Past: Forensic and Archaeological Approaches to Site of the Holocaust. In International Holocaust Remembrance Alliance (Ed). *Killing Sites. Research and Remembrance*. Berlin, 61 – 78.
- Theune, C. 2006: Vier Tonnen Funde geborgen. Bergung von Funden aus einer Müllgrube im ehemaligen Konzentrationslager von Sachsenhausen, Stadt Oranienburg, Landkreis Oberhavel. *Archäologie in Berlin und Brandenburg* 2006, 131 – 133.
- Theune, C. 2009: Zeitschichten. Archäologische Untersuchungen in der Gedenkstätte Mauthausen, In: KZ. Gedenkstätte Mauthausen. Forschung - Dokumentation – Information. Mauthausen memorial.
- Theune, C. 2010: Historical archaeology in national socialist concentration camps in Central Europe, *Historische Archäologie* 2, 1 – 14.
- Theune, C. 2013: Archaeology and Remembrance : The Contemporary Archaeology of Concentration Camps, Prisoners of War Camps and Battlefields. In N. Mehler (ed). *Historical Archaeology in Central Europe*, 241 – 259.
- Theune, C. 2015: Ein Schuh aus dem Konzentrationslager Mauthausen, *Sonius – Archäologische Botschaften aus Oberösterreich* 17, 9 – 10.
- Wright, R. – Hanson, I. – Sterenberg, J. 2005: The Archaeology of Mass Graves. In: J. R. Hunter and M. Cox (eds). *Forensic Archaeology, Advances in Theory and Practice*. London.

Obr. 1. Lety (okr. Písek). Letecký snímek z roku 1949 (VÚGTK) s patrnými pozůstatky tábora (A).

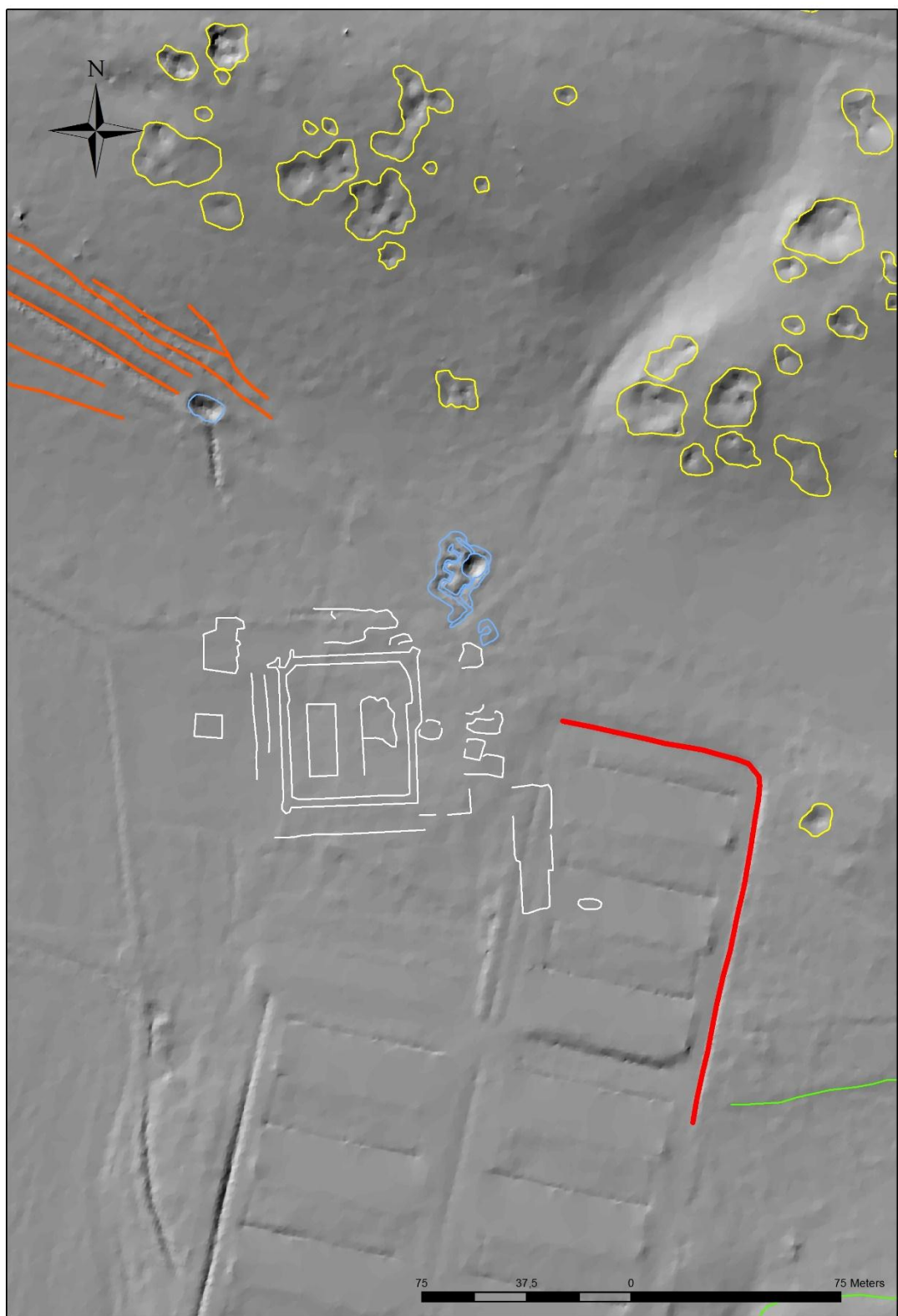
Obr. 2. Lety (okr. Písek). Promítnutí leteckého snímku z roku 1949 do současné ortofotomapy (A – stopy tábora; <http://ags.cuzk.cz/ArcGIS/services>).

Obr. 3. Lety (okr. Písek). Digitální model reliéfu (data ČÚZK) s vynesím reliktů tábora dle leteckého snímku z roku 1949 a s výsledky povrchového průzkumu. Zeleně – půdorys tábora (podle leteckého snímku z roku 1949), světle zeleně – pravděpodobně reliktů hrobových jam, zeleno-modře – těžba kamene, fialově – úvozové cesty, tmavě fialově – polní opevnění, modře – mezní pásy.

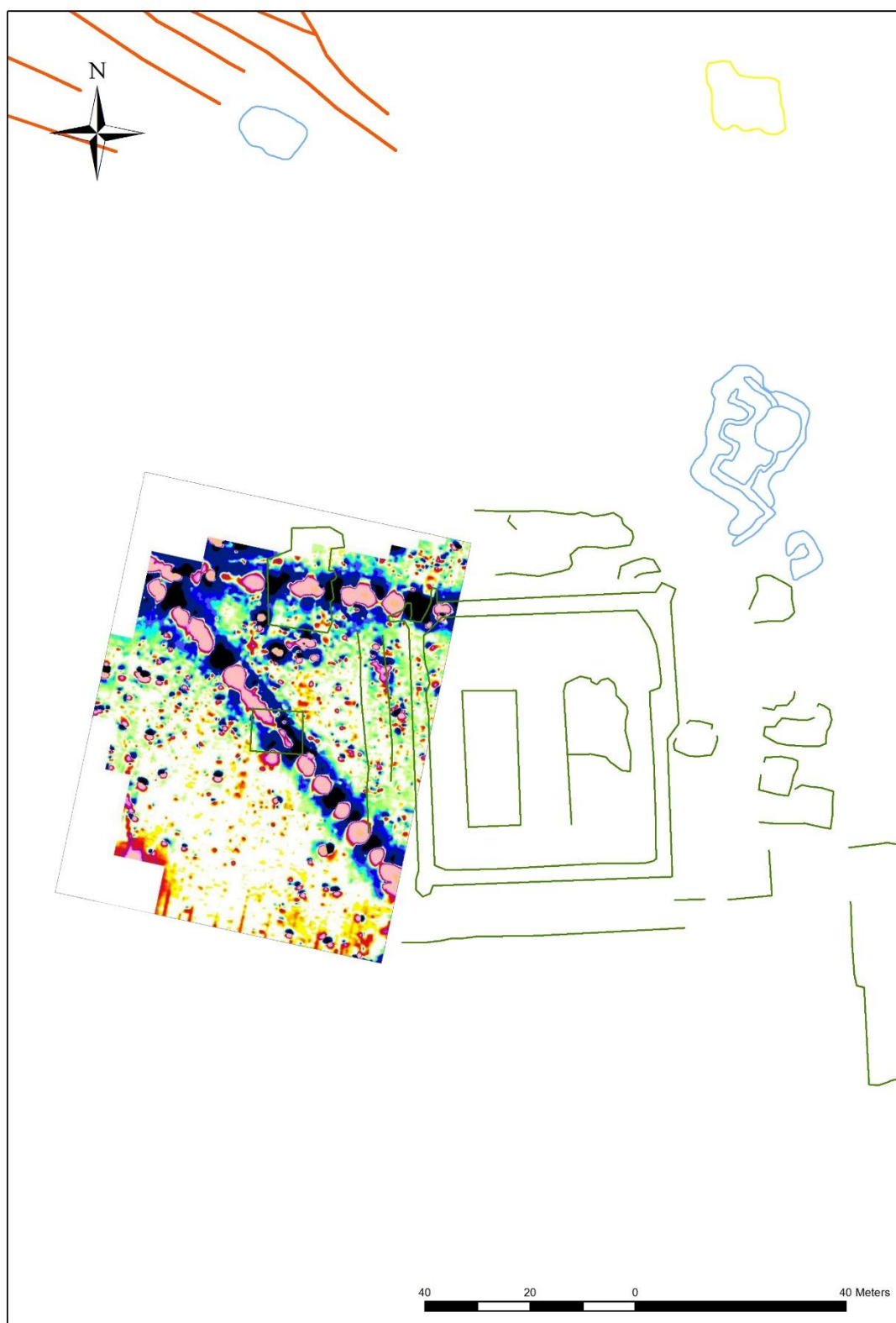
Obr. 4. Lety (okr. Písek). Ortofoto (<http://ags.cuzk.cz/ArcGIS/services>) s vynesáním reliktů tábora dle leteckého snímku z roku 1949 a s výsledky povrchového průzkumu. Bíle – půdorys tábora (podle leteckého snímku z roku 1949), fialově – pravděpodobně reliktů hrobových jam, žlutě – těžba kamene, červeně – úvozové cesty, modře – polní opevnění, zeleně – mezní pásy.

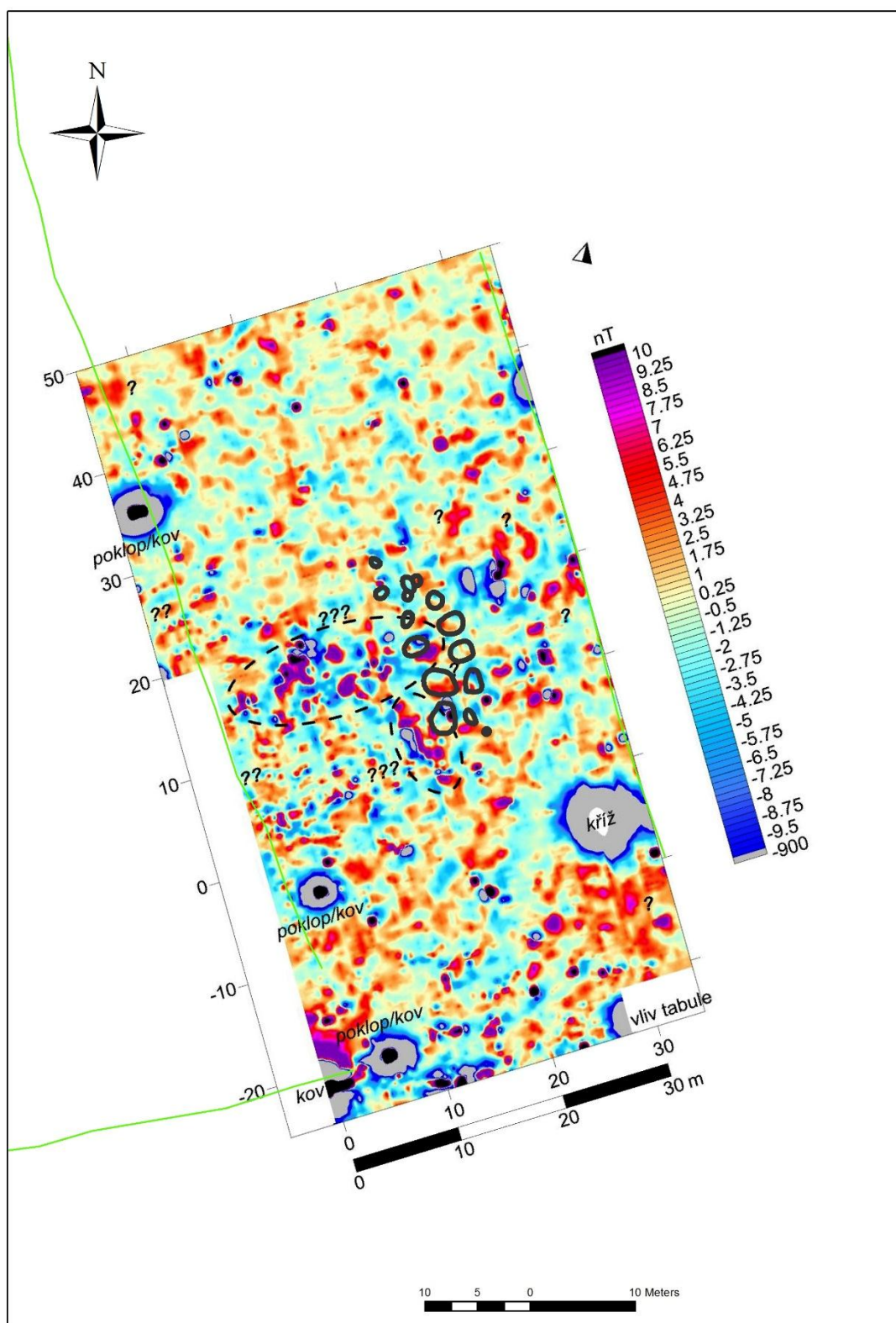
Obr. 5. Lety (okr. Písek). Digitální model reliéfu s vynesáním reliktnů táboru dle leteckého snímku z roku 1949 a s výsledky povrchového průzkumu - detail. Bíle – půdorys táboru (podle leteckého snímku z roku 1949), žlutě – těžba kamene, červeně – úvozové cesty a zářez vzniklý při budování vepřína v 70. letech, modře – polní opevnění, zeleně – mezní pásy.

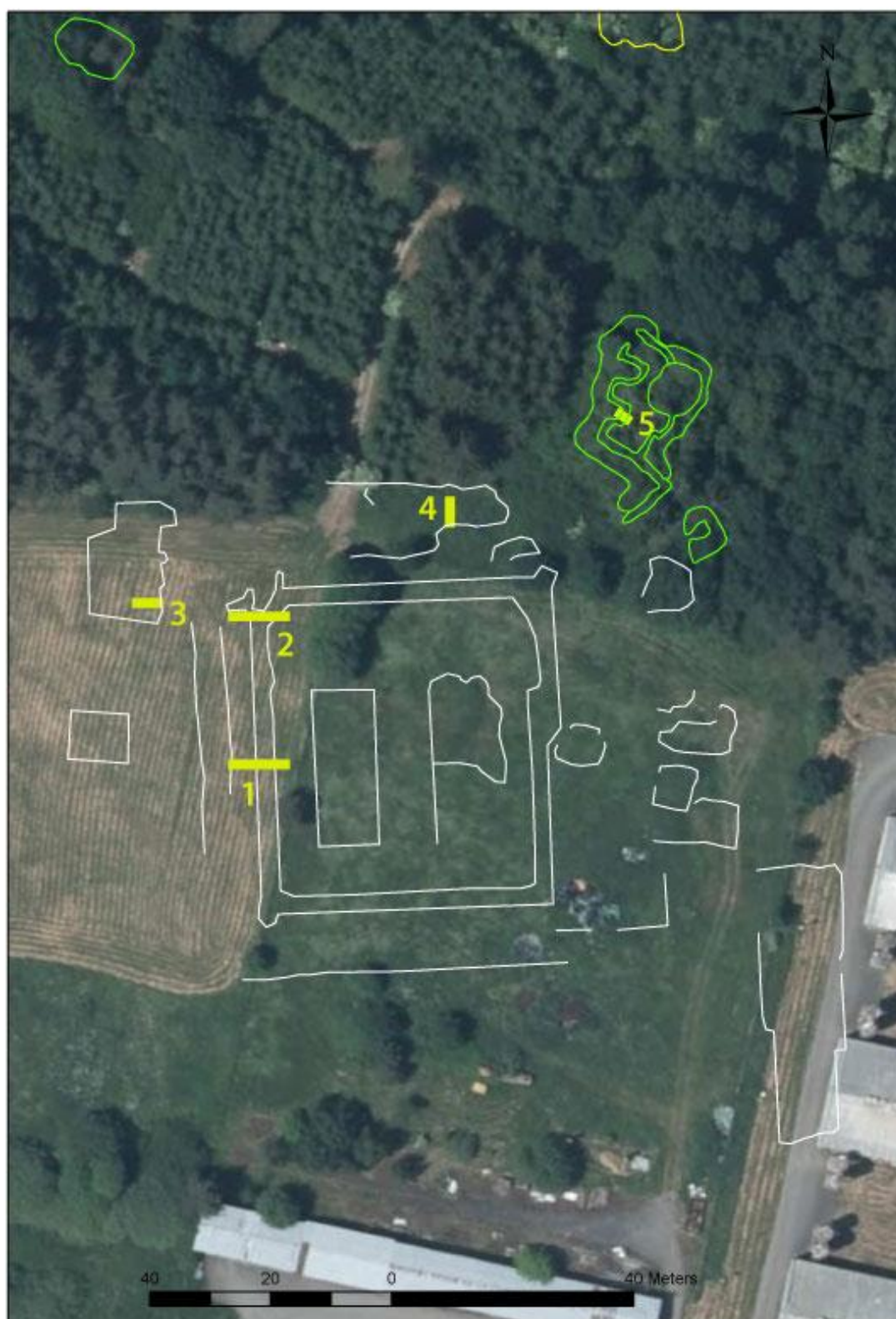
Obr. 6. Lety (okr. Písek). Ortofoto (<http://ags.cuzk.cz/ArcGIS/services>) s vynesáním reliktů tábora dle leteckého snímku z roku 1949 a s výsledky povrchového průzkumu – areál památníku. Fialově – konkávní objekty indikující pravděpodobně hrobové jámy, žlutě – těžba kamene, zeleně - mezní pásy.

Obr. 7. Lety (okr. Písek). Výsledky geofyzikálního průzkumu části tábora vně oplocení vepřína (R. Křivánek ARU AVČR Praha). Dvě výrazné linie svírající ostrý úhel představují recentní inženýrské síť. Z tábora je patrná SZ část a pozůstatky velitelství/administrativní budovy.

Obr. 8. Lety (okr. Písek). Výsledky geofyzikálního průzkumu areálu památníku s předpokládaným pohřebištěm obětí (R. Křivánek ARU AVČR Praha). Konkávní objekty zjištěné povrchovým průzkumem vyznačeny černě. Větší anomálie identifikované geofyzikálním průzkumem čárkované.

Obr. 9. Lety (okr. Písek). Záměr sondáže (sondy 1 – 5).

